Osmanlı Bilimi Araştırmaları
Studies in Ottoman Science

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

Osmanlı Bilimi Araştırmaları 22, 1 (2021): 121-138
DOI: 10.26650/oba.733425

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Türkiye'de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri: Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer

A Pioneering Institution and Two Experts in the Conservation of Cultural Assets of Turkey: Kimyahane, Nurettin Akbulut, and Hadi Tamer

Vildan Yarlıgaş[1]

[1]Doktora Öğrencisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: V.Y. 0000-0002-6851-4484

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Vildan Yarlıgaş,
İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Doktora Programı, İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: vildan.yarligas@outlook.com

Başvuru/Submitted: 06.05.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested: 06.10.2020
Son Revizyon/Last Revision Received: 03.10.2020
Kabul/Accepted: 06.11.2020

Atıf/Citation: Yarlıgaş, Vildan. "Türkiye'de Kültür Varlıkları Konservasyonunun Öncü Kurum ve Kişileri: Kimyahane ve İki Uzmanı Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 22, 1 (2021): 121-138. https://doi.org/10.26650/oba.733425

ÖZ

Türkiye'de arkeolojik kazılardan elde edilen ve müzelerde bulunan kültür varlıklarının restorasyon ve konservasyonunun tarihi araştırıldığında, ilk onarım faaliyetlerinin Osman Hamdi Bey'in müdür olduğu dönemde (1881-1910) Müze-i Hümayun'da yapıldığı görülür. Bu dönemde, heykeltıraşlar tarafından yapılan onarımlara Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kimyagerler de katılmıştır. Müze-i Hümayun'daki onarım geleneğini konservasyon uygulamaları ile zenginleştiren ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde hizmet veren Kimyahane'de modern konservasyon biliminin uygulanması yolunda ilk adımlar atılmıştır. Bu makalede, ilk kez kullanılan arşiv belgeleri ışığında Kimyahane'nin kuruluşu ve çalışma sistemi irdelenmekte, Kimyahane'de görev yapan iki önemli uzman (Nurettin Akbulut ve Hadi Tamer) tanıtılarak Türkiye'de koruma alanına yaptıkları katkılar değerlendirilmektedir.
Anahtar sözcükler: Kimyahane, Müze-i Hümayun, İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Konservasyon, Restorasyon, Nurettin Akbulut, Hadi Tamer

ABSTRACT

Research into the history of Turkish archeological artifacts, as well as objects in Turkish museum collections, reveals that the first restoration and conservation initiatives were undertaken in the late 19th century under the auspices of Osman Hamdi Bey, the Director of Istanbul's Müze-i Humayun (Imperial Museum). In the 19th century, sculptors did most restoration work, with chemists beginning to participate in the early years of the Turkish Republic. The Kimyahane (Chemical Laboratory) of the İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Istanbul Archeological Museums) combined the restoration traditions of the Müze-i Humayun with conservation practices and was a pioneer in the implementation of modern conservation science in Turkey. In light of various archival documents, this article will first examine the establishment and the working system of the Kimyahane and then introduce the laboratory's two main experts, Nurettin Akbulut and Hadi Tamer, before evaluating their contributions to conservation science.
Keywords: Kimyahane, Müze-i Humayun, Istanbul Archeological Museums, conservation, restoration, Nurettin Akbulut, Hadi Tamer

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Giriş

Kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonunun önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye'deki ilk konservasyon faaliyetlerinin temelleri yaklaşık yüz yıl önce, Avrupa'daki birçok ülkeden erken bir girişim olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesindeki Kimyahane'de atılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, 1931 yılında, Türkiye'nin tarihi kentlerini gezmiş, kültür varlıklarının harap manzaralarından duyduğu üzüntüyle Konya gezisinde İsmet İnönü'ye bir telgraf yollamıştır. Bu telgraf, Cumhuriyet'in ilanından sonra her alanda ilan edilen seferberliğin, kültürel mirasın korunması alanını kapsar hale gelişinde belki de ilk adım olmuştur. Bu telgrafta Atatürk, Türkiye'nin dört bir yanındaki kültür varlıklarının durumunun tehlikede olduğunu, yerli ve yabancı uzmanlar tarafından bunların kurtarılması ve yerli uzmanların yetiştirilmesi doğrultusunda devletin bir an önce eyleme geçmesi gerektiğini ifade etmiştir.[1] Telgrafın akabinde, yabancı uzmanların Türkiye'deki arkeoloji çalışmaları hız kazanmıştır. Bunun yanında öğrenciler, yurtdışında ilgili alanlarda eğitim almaları için devlet burslarıyla teşvik edilmişlerdir.[2] Yurtdışından davet edilen ya da eğitimini bitirip yurda dönen uzmanların birçoğu üniversitelerde ders vererek ve çeşitli kazılara katılarak arkeoloji alanına katkı sunmuşlardır. Yurtdışından gelen kimi uzmanlar da İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde hizmet vermişlerdir.

Bu makalede, arkeoloji ile arasında sıkı bağlar bulunan modern restorasyon-konservasyon biliminin öncüsü olarak Türkiye'nin ilk koruma laboratuvarı olma özelliğini taşıyan ve faaliyetlerini İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde gerçekleştiren Kimyahane'nin Cumhuriyet'in erken dönemlerinde nasıl kurulduğu ve hangi çalışma sistemini benimsediği ele alınmaktadır. Bu kurumda görev alan iki önemli isim, Kimyager Nurettin Akbulut (1898-1978) ile Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'in (1918-1980) mesleki çalışmaları tanıtılarak Türkiye'de konservasyon bilimine ne tür katkılarının olduğu irdelenmiştir. Bu çalışmada, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi başta olmak üzere çeşitli arşivlerdeki belgeler ilk defa incelenerek Kimyahane'nin kuruluşu ve çalışmaları açıklanmakta; kuruluşunda ve gelişmesinde önemli rol oynamış iki uzmanın çalışmaları araştırmacılarla paylaşılmaktadır.[3]

1 Emre Madran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950* (Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2002), 106.

2 Recep Yıldırım, "Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları," *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, 6-7 (1996-1997): 35, erişim 5 Nisan 2020, https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6-7_recep_yildirim.pdf

3 Bu makale, yazarın İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı'nda, Prof. Dr. Deniz Mazlum danışmanlığında hazırlamakta olduğu "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bünyesinde Kurulan Kimyahane'nin Tarihçesi, Konservasyon Faaliyetleri ve Alman Kurumlarıyla Geliştirdiği İş Birliği" başlıklı doktora tezinden (2020) üretilmiş olup yazarın daha önce yaptığı yayınının genişletilmiş şeklidir: Bkz. Vildan Yarlıgaş, "Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Türkiye'nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme, "24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı (Ankara:

Kimyahane'nin Kuruluşu

Türkiye'nin ilk konservasyon laboratuvarı olan Kimyahane'nin kuruluş sürecini aktarmadan önce bu birime verilen Kimyahane ismi ile neyin ifade edilmek istendiğinin üzerinde durulması yararlı olacaktır. Osman Hamdi Bey'in (1842-1910) Müze-i Hümayun Müdürü olmasından itibaren faaliyet gösterdiği bilinen Heykel Atölyesi, taşınabilir eser restorasyonu bağlamında onarımlar yapan ilk birimdir. Bu atölyede, adından da anlaşılacağı gibi, heykel restorasyonları yapıldığı gibi, Osman Hamdi Bey ile birlikte kazılara katılan Heykeltıraş Yervant Oskan Efendi'nin (1855-1914) lahit, kabartma ya da çeşitli taş eserler gibi başka türden taşınabilir eserleri de onardığı düşünülmektedir. 1934 yılına ait ilk *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı*'nda, halefi Heykeltıraş İhsan [Özsoy] Bey (1867-1944) şefliğindeki "Heykeltraşi ve Tamir ve Mulaj Atelyesi"nde tamiratı yapılan taş veya pişmiş-pişmemiş toprak gibi çeşitli malzemelerden irili ufaklı eserlerin listesinin yer alması, bu düşünceyi destekler niteliktedir. İlk müze yıllığının yayınlandığı 1934 yılından itibaren Müze'de Heykel Atölyesi'nin yanı sıra bir Fotoğraf Atölyesi'nin varlığından da söz edilmektedir. Bu atölyenin müzeye ait eserleri kataloglama veya envanterleme çalışmaları için kurulduğu tahmin edilmektedir. Kimyahane'nin kuruluşunu aktaran belgelerde kimi zaman "Kimya Laboratuvarı" ya da "Müzeler Laboratuvarı" kimi zaman da "Kimyahane" ibareleri kullanılmıştır. Bu laboratuvar zamanla, içinde diğer atölyelerin de bulunduğu yapıya Kimyahane isminin verilmesini sağlamış olmalıdır. Hatta ilerleyen zamanlarda Kimya Laboratuvarı'nın yerine Kimyahane ismi de kullanılmış, diğer atölyelerle Kimya Laboratuvarı tek bir atölye gibi algılanır hale gelmiştir. Ancak yıllıklardan anlaşıldığına göre her atölyenin sorumlu kişileri farklıdır. Bununla birlikte, yıllar boyunca sıkı bir iş birliği içinde çalıştıkları anlaşılmaktadır.[4]

İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından 1937 yılında basılan ikinci yıllıkta "Arkeologya Müzesi Laboratuvarı"nın 1 Eylül 1936 günü "müze civarında vasi bir bina vücude getirilerek"[5] kurulduğu belirtilmektedir. Bu bina Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda, Aya İrini Kilisesi'nin karşısında yer alan, Saray'ın ekmek ihtiyacını gidermek için kurulmuş Fodla Fırını binasıdır. Bina birinci avlu boyunca bir duvarla kapatılmış olup, avlusuna açılan kapıdaki kitabede Sultan ve saray halkı için ekmek yapan bir fırın olduğu ve inşasının Sultan I. Ahmed'in emriyle 1616 yılında tamamlandığı yer almaktadır.[6] Arşivlerde ve çeşitli yayınlardaki fotoğraflarda, sözü edilen yerde sadece beden duvarları ayakta kalmış ve çatısı

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016), 299-314, erişim 2 Mayıs 2020, http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/44896,24-muze-calismalari-ve-kurtarma-kazilari-sempozyumu.pdf?0

4 Kimyahane'nin kuruluşunun öncesinin ve sonrasının ele alındığı bilgiler için bakınız Yarlıgaş, "Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a."

5 *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.2 (1937): 36 (yazar adı ve makale başlığı bulunmamaktadır).

6 Gülru Necipoğlu, *15. ve 16.* Yüzyılda *Topkapı* Sarayı *Mimari, Tören ve İktidar* (Yapı Kredi Yayınları, 1991), 77.

tamamen çökmüş bir yapı görülmektedir.[7] Ancak, arşiv belgelerinde Kimyahane'nin bu binada tesis edilmesinden önce Müze'de restorasyon faaliyetlerinin yürütüldüğü bir mekânın varlığından bahsedilmektedir. Bu belgelerden biri olan ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan, Aziz Ogan[8] imzalı, 1932 yılında Maarif Vekaleti'ne yazılmış bir yazıda,[9] Prof. Eckhard Unger'in[10] Müzeler için bir laboratuvar tesis edilmesine yönelik bir raporundan söz edilmektedir. Bu raporda, Prof. Unger "Şark-ı Kadim Müzesinin alt katında laboratuvar için tahsis kılınmış olan mahalde fenni bir şekilde bir laboratuvarın tesisi zımnında bazı ufak inşaatın icrası lazım gelir" ifadelerini kullanmaktadır. Prof. Unger'in raporunda bunun yanında laboratuvar inşaatında yapılacaklar sıralanmakta, laboratuvarda Almanca bilen bir kimyagerin çalışması gerektiği belirtilmekte, bu laboratuvarın başka müzelerin eserleri (Evkaf Müzesi, Askeri Müze, Darülfünun Kütüphanesi, Bahriye Müzesi) üzerinde de çalışacağı ifade edilmekte, tabletlerin tekrar pişirilmesi için "özel kimya sobalarının" (fırınlarının) alınmasından bahsedilmekte ve son olarak da "laboratuarın manevi idaresi heykeltıraş İhsan Bey'e[11] ait olup" denilerek, kültür varlıklarının onarılması için bu konuda kapsamlı arkeoloji bilgisi olan kişilerin çalışması gerektiği üzerinde durulmaktadır.

Şark-ı Kadim Müzesi (Eski Şark Eserleri Müzesi) 1883 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi olacaktır. Heykeltıraş Oskan Efendi'nin bu tarihten itibaren, İhsan Bey'in de 1904'ten sonra bu okulda ders verdikleri bilinmektedir. [12] Dolayısıyla Prof. Unger'in teklifinden önce Oskan Efendi ve İhsan Bey tarafından Müze eserlerinin restorasyon faaliyetlerinin bu binada gerçekleştirilmiş olması ihtimali yüksektir. Belki de restorasyon faaliyetleri bu binada gerçekleştirildiği için Prof. Unger, üzerinde çalıştığı tabletlerin pişirilmesi ve diğer konservasyon faaliyetleri için kurulmasını önerdiği kimya laboratuvarının bu binada yer alması fikrini benimsemiştir.

7 Sedat Hakkı Eldem ve Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı* (İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982).

8 Aziz Ogan (1888-1956), 1907 yılında Asar-ı Atika Müzesi'ne memur olarak girmiş, çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Müze Müdürü Halil Edhem'in görevinden çekilmesinden sonra 1931 yılında İstanbul Müzeler Müdürlüğü'ne tayin edilmiş ve 1954 yılında emekli olana kadar bu görevini sürdürmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Aziz Ogan (1888-1956)," *Türk Yurdu*, erişim 25 Mart 2020, http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/43215/001641565010.pdf?seque%20%20%20nce=1&isAllowed=y

9 İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi (İAMA), E. 16393/1453=1932-12-24.

10 Prof. Eckhard Unger 1885 yılında şu anda Polonya sınırlarında bulunan, eski adıyla Landsberg an der Warthe'de doğmuş, Asurolog olarak Müze-i Hümayun'a 1911 yılında davet edilmiştir. 1918 yılında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra 1924-1925 ve 1932-1935 yılları arasında Müze'de çeşitli çalışmalarda tekrar yer almış ve 1966 yılında Helmstedt'te hayata gözlerini yummuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gül Cephanecigil "Teaching the 'Science of Antiquities' in the Late Ottoman Turkey: Eckhard Unger and 'İlm-i Asar-ı Atika Medhali' (Introduction to the Science of Antiquities)," A/Z ITU *Journal of the Faculty of Architecture* 13, 2 (2016): 175-184.

11 Bahsi geçen İhsan Bey, Heykeltıraş Oskan Efendi'nin öğrencisi olan ve heykel atölyesinin başında olan Heykeltıraş İhsan Özsoy olmalıdır.

12 Oskan Efendi 1883-1914 yılları arasında, İhsan Bey 1904-1933 yılları arasında Sanayi-i Nefise'de heykel dersleri vermiştir. Bkz. Derya Uzun Aydın "Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Türk Heykel Sanatındaki Yeri ve İlk Heykeltraşlar." (Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2013), 79.

Yine Aziz Ogan imzalı olarak Kültür Bakanlığı'na yazılmış başka bir belgede[13] müzeler laboratuvarının Eski Şark Eserleri binasında kurulması için daha önce para istendiği ancak gün geçtikçe artan gereklilik sebebiyle farklı düşüncelerin oluştuğu ve bu sebeple daha büyük bir mekânda laboratuvar kurulması için çalışmalara başlandığı ifade edilmektedir. Aynı belgede, bu laboratuvarın başarılı bir şekilde kurulması için, Almanya müzelerinin bu konuda çok gelişmiş olması sebebiyle Almanca bilen bir kimyager arandığı, bu işe uygun birinin bulunduğu, ancak yüksek ücret talep etmesi sebebiyle onunla anlaşma sağlanamadığı belirtilmiştir. Bunun akabinde, araştırmalar sonucunda Nurettin isimli Almanca bilen bir kimyagerin bulunduğu ve bu kimyagerin, laboratuvarın müze binaları bitişiğinde olmasının mahzurlu olduğu düşüncesini bildirmesi sebebiyle müze binasına yakın olmayan bir yerde, Topkapı Sarayı bahçesi içinde "dört dıvarı kalmış eski bir koğuş yerinin" laboratuvar olarak kurulmasına karar verildiği ifade edilmektedir. Bu belgenin devamında yeni mekân için belirlenen keşif bedelleri yer almaktadır.

29 Ocak 1935 tarihli başka bir belgede[14] "… tesis edilecek olan Müzeler Kimyahanesi için intihab edilen harab binanın bilhassa Müzelerden oldukça uzakda bulunması, Kimyahanede kullanılması zaruri olan fazla mikdarda iştial edici muhallilatın binde bir ihtimal ile iştial ve infilakında Müzelere hiçbir tesiri olamayacaktır. İnşaat ve teşkilat itibarile buranın pek mükemmel bir Kimyahane olmağa kabiliyeti olduğundan yeniden bir Kimyahane inşasına lüzum görülmemiştir." ifadeleri kullanılmıştır. Ayrıca kısıtlı bütçe sebebiyle harap binanın tamamının değil de oldukça büyük olan orta salonunun vakit kaybetmeden tamir edilerek pek kıymetli toprak tabletlerin harabiyetten kurtarılması gerektiği belirtilmektedir. Laboratuvarın ilk etapta bu salonda faaliyet göstermesi ve bütçe imkânı oldukça, sağ ve sol tarafının tamir ettirilerek tam bir müzeler kimyahanesi kurulmasının düşünüldüğü de aynı belgeden anlaşılmaktadır.

Müze Müdürü Aziz Ogan tarafından Kültür Bakanlığı'na hitaben yazılan 24 Şubat 1935 tarihli bir yazının ekindeki raporunda[15], dönemin Müze Mimarı Kemal Altan, Kimyahane için "Topkapı Sarayı Müzesine aid eski fodla fırınları denilen, örtüsüz ve sıvasız olarak yalnız çıplak bir beden dıvarları mevcud, üç bölüntüden ibaret ve bir kıymeti mimarisi olmıyan bina" tanımını yapmaktadır. Netice itibariyle bu bina onarılmış ve Kimyahane'nin ilk etabı olarak 1 Eylül 1936 tarihinde, öncelikle İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ndeki eserlerin ve devamında Türkiye'nin dört bir yanındaki eserlerin onarımı için hizmete açılmıştır. Günümüze ulaştığı haliyle modern ekler yapılarak binanın büyütülmesi ve işlevinin artırılmasına yönelik bilgilerin ayrıntıları için arşiv araştırmaları devam etmektedir.

13 İAMA, E. 19778/1828=1934-12-15.
14 İAMA, E. 19984=1935-01-29.
15 İAMA, E. 20091/231=1935-02-24.

Kimyahane'deki Çalışma Sistemi

Arşivlerdeki bazı belgeler, Kimyahane'nin kuruluşundan itibaren benimsenen çalışma yöntemleri ve görev dağılımları ile ilgili bilgileri aktarmaktadır. Örneğin 29 Ocak 1935 tarihinde Aziz Ogan'ın Kültür Bakanlığı'na gönderdiği bir yazıda [16] laboratuvarın kurulması ve görevleri hakkında Kimyager Nurettin Akbulut'un görüşleri sıralanmaktadır. Bu belgeye göre Kimyahane'nin görevleri özetle;

- Pişmiş ya da pişmemiş toprak eserlerin temizlenmesi, gerekenlerin tekrardan pişirilmesi,
- Metal eserlerin temizlenmesi ve konservasyonu,
- Ahşap eserlerin temizlenmesi,
- Halı ve kumaşların temizlenmesi ve konservasyonu,
- Kâğıt eserlerin temizlenmesi ve konservasyonu,
- Müzede sergilenen eserlerin bakımı,
- Eserlerin kopyaları ile orijinallerinin ayırt edilmesi için çalışmaların yapılmasıdır.

Bu bağlamda Kimyahane'nin geniş bir yelpazede farklı kültür varlıkları üzerinde faaliyet göstermeyi planladığı görülmektedir.

Kimyahane'nin kuruluşuyla birlikte çalışma sisteminde de Almanya'daki uzmanlardan ve özellikle Berlin Kraliyet Müzeleri Kimya Laboratuvarı'nın[17] çalışmalarından faydalanıldığı bilinmektedir. Zira Nurettin Akbulut'un el yazması notları içinde Berlin Kraliyet Müzeleri Kimya Laboratuvarı'nın kurucusu ve "Modern Konservasyonun Babası"[18] olarak bilinen Friedrich Rathgen'in[19] *Die Konservierung von Altertumsfunden*[20] kitabı da bulunmaktadır. Arşivdeki yazışmalarda Nurettin Bey, söz konusu kitabı tercüme ettiğini ve yayımlanmasını istediğini belirtmektedir. Aziz Ogan Koleksiyonu'nda bulunan başka bir belgede[21] ise Kimyahane'de çalışmak üzere Almanya'dan bir uzmanın getirildiği görülmekte, Almanya ile iş birliğinin devam ettiği anlaşılmaktadır.

Aziz Ogan Koleksiyonu'ndaki 1941 yılına ait bir belgede[22] "Müzeler Laboratuvarındaki Personellerin İfasıyla Mükellef Oldukları Ödevlere Dair Talimatname"ye yönelik bilgiler

16 İAMA, E. 19984=1935-01-29.
17 Günümüzdeki ismi Rathgen Araştırma Laboratuvarı'dır (Rathgen-Forschungslabor).
18 Bkz. Mark Gilberg, "Friedrich Rathgen: The Father of Modern Archaeological Conservation." *Journal of the American Institute for Conservation* 26 (1987): 105-120.
19 Rathgen'le ilgili en kapsamlı çalışma için bakınız. Josef Riederer, "Friedrich Rathgen (1862-1941)," *Berliner Beiträge zur Archäometrie* 1 (1976): 3-12.
20 Kitabın Türkçe adı "Eski Eserlerin Konservasyonu"dur. Friedrich Rathgen, *Die Konservierung von Altertumsfunden* (Berlin: Der Königlichen Museen zu Berlin, 1898).
21 Boğaziçi Üniversitesi Aziz Ogan Koleksiyonu (BOUN), E. OGNIST0101602=1938-09-03.
22 BOUN, E. OGNIST0102001=1941.

yer almaktadır. Talimatname'de Kimya Laboratuvarı, Fotoğraf Atölyesi ile Heykeltıraşlık, Mulaj ve Asarıatika Tamir Atölyesi çalışanlarının görev tanımları belirtilmiştir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllıkları'nın ilk sayılarında Kimya Laboratuvarı'nda çalışan personel olarak sadece Şef Nurettin Akbulut'tan söz edilirken bu talimatnamede:

- Kimya Laboratuvarı Şefi,
- Baş Asistan (Üçüncü Sınıf Mütehassıs),
- Baş Restoratör,
- Restoratörler, Tahta Eserler Restoratörü, Mensucat İşleri Restoratörü, Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kâğıt İşleri Restoratörleri,
- Kâtip, Dosya ve Depo Memurunun görevleri yer almaktadır.

Heykeltraşlık, Mulaj ve Asarıatika Tamir Atölyesi'nde ise;

- Şef (2. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş),
- Heykeltıraş Asistanı (3. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş),
- Mulajcı için görev tanımları bulunmaktadır.

Bu talimatnamedeki personel listesine bakılarak Kimyahane'de belli alanlarda çalışan uzmanlar ve yardımcılarının varlığından kesin olarak söz edilemese de, ideal olarak her malzeme için alanında uzman kişilerin çalışmasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Belki de bu görev dağılımı, Kimyahane'nin geleceğe yönelik hedeflediği bir plan olarak düşünülebilir.

Aynı talimatnamenin Kimya Laboratuvarı kısmında Şef'in görevleri özetlenmektedir: Eserlerin analiziyle meşgul olmak, idari işleri yürütmek, personelin gelişimi için çalışmalar yapmak, üniversite öğrencilerini yetiştirmek ve üst birim ve kurumlardan gelen raporlama taleplerini yerine getirmektir. Baş Asistan'ın görevleri laboratuvarlarda çalışmak, çalışmaları kontrol etmek ve bunları günlük olarak Şef'e raporlamaktır. Baş Restoratör'ün görevi Baş Asistanla koordinasyon halinde taş, toprak, çini ve madeni eserlerin onarımını yapmak ve diğer restoratörlerin işlerini kontrol etmektir. Restoratörler, Baş Restoratör'ün verdiği işleri yapmakla yükümlüdür. Tahta Eserler Restoratörü, Baş Asistan'a bağlı olarak onarım işlerini yürütür. Mensucat İşleri Restoratörü tekstil eserlerin onarımından sorumludur. Tekstil restorasyonunda dokuma işlemlerine ihtiyaç duyulursa bunun için dışarıdan bir uzmandan ücretli olarak yardım alınması gerektiği de burada belirtilmektedir. Yazı, Resim, Minyatür, Cilt, Tezhib ve Kâğıt İşleri Restoratörleri başlığındaki görev tanımında ise bu restoratörlerin yazı, resim, minyatür ve tezhib işleri ile meşgul olacakları; yazı, minyatür ve tablo restorasyonunda laboratuvar şefinin direktifleriyle hareket edecekleri belirtilmektedir. Bunun sebebi kuşkusuz Şef Nurettin Akbulut'un Almanya'da tablo restorasyonu üzerine eğitim almış olmasıdır. Kâtip, Dosya ve Depo Memuru da idari yazışmaları yürütmek, senelik mesai istatistiği ve

demirbaş defterlerini tutmak, ayniyat işleri ile meşgul olmakla sorumludur. Laboratuvarda bu şekilde bir görev dağılımının olması ve sorumlulukları fazla olan kişilerin ihtisaslarına göre derecelendirilmiş olmaları o dönemde mesleki uzmanlaşmadan haberdar olunduğunu, bu uzmanlaşmaya göre sorumlulukların arttırılmasına dikkat edildiğini ve kültür varlıklarının restorasyon-konservasyonunun uzmanlık alanına uygun olarak gerçekleştirilmesinin hedeflendiğini göstermektedir.

Aynı talimatnamenin Heykel Atölyesi kısmında ise Şef, 2. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş olarak tanımlanmakta, görevleri toprak ve mermer eserlerin bilimsel yöntemlerle restorasyonunu gerçekleştirmek, gerekli görülen heykellerin alçı ile mulajlarını yapmak, büyük ve önemli eserlerin alçı ile kopyalarını çıkarmak ve atölyeye ait idari ve mali defterlerin tutulmasına yardımcı olmak şeklinde sıralanmaktadır. 3. Sınıf Mütehassıs Heykeltıraş olarak derecelendirilen Heykeltıraş Asistan'ın görevleri, atölyeye ait bütün işlerden şefe ve idareye karşı mesul olarak modelleri envanter numaralarına göre depoda tasnif etmek ve depoyu muhafaza etmek olarak belirtilmektedir. Son olarak Mulajcı'nın görevleri ise şefin talimatları doğrultusunda istenilen eserlerin modellerini hazırlamak, döküm ve renklendirme işlemlerinde Heykeltıraş ve Asistan'a yardım etmektir.

Bu talimatnameden Kimyahane'de çalışma alanlarına göre şeflerin olduğu, çalışanların bu şeflerin talimatlarına göre uygulamalar yaptığı ve şeflerin, çalışanların uygulamalarına karşı sorumlu oldukları anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bu kadar çeşitli uzmanın bir arada bulunduğu bir yapı ancak geleceğe yönelik bir hedef olarak değerlendirilebilir.

Öte yandan 1941 yılına ait başka bir belgede[23] Nurettin Akbulut, Müze Müdürü Aziz Ogan'a bir yıldır Çorlu'da asker olarak bulunduğunu belirtmekte ve Kimyahane'deki stajyerlerin maaşlarını almalarına rağmen şefleri başlarında olmadığından hiçbir işle meşgul olamadıklarından yakınmaktadır. Nurettin Bey'in Müze'de yalnız çalıştığını ve stajyerlerin boşuna para aldıklarını ifade etmesi, o dönemde Kimyahane'de Nurettin Bey'in yanında çalıştırdığı maaşlı stajyerler yardımıyla onarım işlerine yardım sağladığını düşündürmekte, yukarıdaki talimatnamede geçen uzmanların henüz var olmadıklarına işaret etmektedir.

1949 yılında Nurettin Bey'in ICOM (Uluslararası Müzeler Konseyi) için kaleme aldığı bir mektupta[24] Kimyahane'nin çalışma şeklinden de söz edilmektedir. Burada Nurettin Bey, öncelikle gelen eserlerin çizim ve fotoğraf yardımıyla belgelendiğini, sonra tetkik laboratuvarında eserin durumuna göre müdahale yönteminin belirlendiğini ve bu müdahale yöntemi şef tarafından onaylandıktan sonra ait olduğu bölüme sevk edildiğini belirtmektedir. Ayrıca esere, ilgili kimyagerin nezaretinde müdahale edildiği ve eserin son durumunun

23 BOUN, E. OGNIST0105210= 1941-09-06.

24 Vildan Yarlıgaş Arşivi- Nurettin Akbulut'un kendi notları.

analizlerle birlikte Laboratuvar Şef Muavinliği Heyeti Umumiyesi tarafından onaylandıktan sonra ait olduğu yere teslim edildiği ifade edilmektedir. Bu çalışma prensibi yöntem açısından oldukça modern ve bilimsel bir yöntemdir. Eserin laboratuvara ilk geldiğinde herhangi bir uygulama yapılmadan önce belgelenmesi, ilgili birimde müdahale yönteminin belirlenmesi ve kontrollü olarak müdahale edildikten sonra bir heyet tarafından incelenerek teslim edilmesi koruma bilimi açısından irdelendiğinde, Kimyahane'nin bu alanda oldukça bilinçli bir sistemi uyguladığını düşündürmektedir. Aynı mektuptan laboratuvarda madeni eser, taş ve toprak eserler ile ahşap gibi organik eserlerin restorasyon ve konservasyonlarının yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca eski yazı, minyatür, kâğıt eserler ve deri kitaplar ile resim ve yağlı boya tablo restorasyonu yapacak birimlerin de ileriki zamanlarda oluşturulacağı belirtilmektedir.

Kimyahane'nin Kurucusu Kimyager Nurettin Akbulut

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'ndeki özlük dosyasında bulunan bilgilere göre Nurettin Akbulut, Rumi 31.7.314'te (12 Ağustos 1898) İstanbul'da doğmuştur. Babası Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Perspektif dersleri veren ve astronomi alanında önemli çalışmaları bulunan muvakkit ve ressam Ahmet Ziya Akbulut'tur (1869-1938).[25] Nurettin Akbulut, İstanbul Darülfünun Kimya Şubesi'nden 1920 yılında mezun olmuştur. Fransızca ve Almanca bilmektedir. Mezuniyetinden sonra Ankara ve İstanbul'da çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1935 yılında İstanbul Müzeleri Umum Müdürlüğü'nde kimyager olarak göreve başlamış, müzedeki görevinden 1961 yılında kendi isteğiyle ayrılmış ve Askeri Müze'de çalışmaya başlamıştır. 65 yaş üzerinin çalışmasını yasaklayan kanun sebebiyle Askeri Müze'den 1968 yılında ayrılmış[26] ve 1978 yılında hayata veda etmiştir.

Fotoğraf 1. Nurettin Akbulut (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi)

Aziz Ogan Koleksiyonu'ndaki 1938 tarihli bir belgede[27] Nurettin Akbulut'un kimya eğitimini Almanya'da tamamladığı, 1937 yılında eski eserler konusunda uzmanlaşmak için Almanya müzelerine gönderildiği ve 1938 yılında Almanya'dan döndüğü

25 Ahmed Ziya Akbulut'un (Ahmed Ziyâ bin Rızâ) biyografisi için bkz. Ahmed Ziya (Akbulut), *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu*, yay haz. Atilla Bir, Mustafa Kaçar ve Şinasi Acar (İstanbul: Biryıl Yay., 2010), 1-26. Ahmet Ziya Akbulut'un astronomi aletleri ile ilgili diğer iki çalışması için bkz. Ahmed Ziya Akbulut, *Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu*, yay. haz. M. Şinasi Acar, Atilla Bir, Mustafa Kaçar (İstanbul: Biryıl Yay., 2010) ve Ahmed Ziyâ bin Rızâ, *Rubu Tahtası Yapım Kılavuzu*, yay. haz. M. Şinasi Acar, Atilla Bir ve Mustafa Kaçar (İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2014).

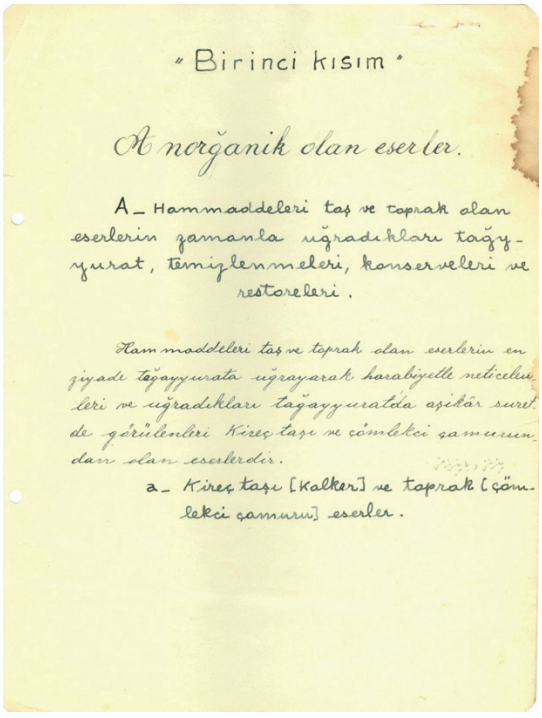
26 Torunu Mehmet Duru ile yapılan kişisel telefon görüşmesi 19.08.2020.

27 BOUN, E. OGNIST0101602=1938-09-03.

belirtilmektedir. Ancak Müze'deki özlük dosyasında bu faaliyetlere yönelik herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

1949 yılında Nurettin Bey'in ICOM için yazdığı ve yukarıda da bahsedilen mektupta Nurettin Bey tablo restorasyonuyla ve laboratuvar şefi olarak kendisiyle ilgili bilgilere de yer vermektedir. Mektupta tablo restorasyonunu Berlin'deki Kaiser Friedrich Wilhelm Müzesi (günümüzde Bode Müzesi) atölyelerinde yaptığı çalışmalardan öğrendiğini anlatmaktadır. Ancak hangi yıllarda ve ne kadar süreyle orada bulunduğunu bu mektupta ifade etmemektedir. Yukarıda bahsi geçen ve Aziz Ogan imzalı belgeye göre Nurettin Akbulut bu eğitimi 1937-1938 yılları arasında almış olmalıdır.

Nurettin Akbulut terfi etmek için 1959 yılında "Kurşundan yapılmış eserlerin konservasyonu" isimli bir tez yazmıştır ancak Ankara Üniversitesi, Fen Fakültesi, Sınai ve Tatbiki Kimya Enstitüsü Müdürlüğü'nden gelen bir yazıya[28] göre "tezin ilmi bir değeri olmadığı" iddia edilmiştir. İlgili yazıda tezin içeriğine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

« Birinci kısım »

A norğanik olan eserler.

A_ Hammaddeleri taş ve toprak olan eserlerin zamanla uğradıkları tağyyurat, temizlenmeleri, konserveleri ve restoreleri.

Hammaddeleri taş ve toprak olan eserlerin en ziyade tağayyurata uğrayarak harabiyelle neticelenleri ve uğradıkları tağayyuratda aşikâr surette görülenleri Kireç taşı ve çömlekci şamurundan olan eserlerdir.

a_ Kireç taşı [Kalker] ve toprak [çömlekci şamuru] eserler.

Belge 1. Nurettin Akbulut'un Türkçe notlarından bir örnek. (Vildan Yarlıgaş Arşivi)

28 İAMA, E. 85/59 =1959-03-18.

Nurettin Akbulut'un çalışmalarıyla ilgili olarak bu zamana kadar elde edilmiş en önemli bilgiler, kendisinin kaleme aldığı notlar içindedir. Söz konusu notlar, bu makalenin yazarına, eski Kimyahane çalışanlarından merhume Konservatör Revza Ozil (1940-2019) tarafından devredilmiştir. Bu notlar Türkçe ve Osmanlıca olarak yazılmış yaklaşık üç yüz sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca notların birkaç sayfasında da Almanca ve Fransızca notlar bulunmaktadır. Notların bir bölümünün müzecilikle ilgili ayrıntılı bilgiler içerdiği dikkati çekmektedir. Notlarda müzecilik tarihi, müzelerde teşhir planlaması, bir müzenin nasıl olması gerektiği, müze inşaatında dikkat edilecek hususlar, aydınlatma, vitrinlerin hazırlanması gibi konularda bir mimar ya da mühendis tarafından hazırlanmış olduğu düşünülen teknik bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca notlarda dünyadan farklı müzelerdeki teşhir uygulamaları ya da mimari özellikler anlatılmakta ve karşılaştırılmaktadır. Amerika ve Avrupa'dan farklı müzelerle ilgili verilen ayrıntılı bilgiler, bu notların başka bir kitabın çevirisi olma ihtimalini düşündürmektedir.

Nurettin Bey'in bir bölümü Türkçe, bir bölümü Osmanlıca olarak kaleme aldığı diğer bir grup notta ise konservasyon ve restorasyona yönelik müdahale yöntemleri ve kullanılacak malzemeler anlatılmaktadır. Malzeme bazında sistematik olarak ele alınmış notlarda taş, cam, porselen, pişmiş ve pişmemiş toprak, tablo ve çeşitli metal eserlerin konservasyonu ve restorasyonuna yönelik kullanılabilecek malzemeler, konservasyon yöntemleri, malzemelerin kimyasal yapıları üzerine ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Notların ele alınış şekli, verilen bilgilerin Nurettin Bey'in kendi bilgi birikimine ve tecrübelerine dayandığı izlenimini doğurmaktadır. Bütün bu notlardan yola çıkarak Nurettin Bey'in mesleki tecrübelerini derleyerek restorasyon, konservasyon ve müzecilik alanlarına dair bir kitap yazmaya hazırlandığı sanılmaktadır. Hazırladığı bu notlar irdelendiğinde Nurettin Bey'in çalıştığı dönemin konservasyon teknikleri hakkında önemli bilgiler gün yüzüne çıkmaktadır. Avrupa'da özellikle Friedrich Rathgen tarafından 20. yüzyıl başında konservasyona yönelik yayınlar yapılırken aynı dönemde Türkiye'de spesifik olarak bu alanda basılmış herhangi bir yayın bulunmamaktadır. Eğer Nurettin Bey'in notları yazıldığı dönem yayımlanabilseydi bu açıdan bir ilk teşkil edeceği şüphesizdir.

Kimyahane Uzmanlarından Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer

Arşivlerde Kimyahane'ye yönelik araştırma yapılırken karşılaşılan önemli bir başka uzman Kimya Yüksek Mühendisi Hadi Tamer'dir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi'nde yer alan özlük dosyasındaki bilgilere göre Hadi Tamer 1 Haziran 1918'de İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Kendisinin mesleki hayatına yönelik bilgiler içeren ayrıntılı bir özgeçmişi Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır[29]. Buna göre Hadi Tamer 1946 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi

29 Koç Üniversitesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu (KOÇ-HTK), E. HTA_KIS_D02_doc_12

Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuştur. Üniversitede okurken 1939 yılında Ayasofya Müzesi'nde karşılama memuru olarak göreve başlamış, 1 Temmuz 1947'de Müzeler Kimya Laboratuvarı'na Kimya Yüksek Mühendisi olarak atanmıştır. Bu görevlerine ek olarak Sanat Enstitüsü, Teknik Okul ve Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu'nda çalışmış, Yeşilköy Hava Harp Okulu'nda kimya öğretmenliği yapmış, İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak bulunmuş ve üniversitenin çeşitli fakültelerinde kimya dersleri vermiştir. Fakültedeki bir dersinden dönerken 4 Şubat 1980 günü yolda kalp krizi geçirerek hayata veda etmiştir. Hadi Tamer, Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü bünyesinde önemli anıtların restorasyonunu gerçekleştiren Yüksek Mimar Cahide Tamer'in eşidir.

Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden İstanbul Arkeoloji Müzeleri'ne gelen 11 Ekim 1951 tarihli bir evrakta[30] Hadi Tamer'in bir yıl süreyle Berlin'deki Özgür Üniversite'nin (Freie Universität) Arkeoloji Enstitüsü'nden Prof. Anton Moortgart ve Prof. Andrea, Heidelberg Üniversitesi'nden Prof. Adam Falkenstein'ın yanına tablet konservasyonu ve diğer çeşitli malzemelerin konservasyon ve restorasyonları üzerine çalışma yapmak için gönderileceği ifade edilmektedir. Buna karşılık, 27 Ekim 1951 tarihinde Aziz Ogan'ın Millî Eğitim Bakanlığı'na hitaben yazdığı bir dilekçede[31] ise çeşitli gerekçelerle Hadi Tamer'in Almanya'ya değil dilini iyi bildiği Fransa'ya gönderilmesi önerilmiştir. Dilekçenin ekinde Hadi Tamer, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'ne yönelik yazdığı yazıda Fransız Hükümeti'nin kendisine gösterdiği ayrıcalıkları, Fransızcayı iyi bilmesini ve Prof. Albert Gabriel ile yapacağı çalışmaların daha faydalı olacağını ifade ederek Almanya yerine Fransa'ya gönderilmesini talep etmiştir. Bu talebi kabul edilen Tamer'in Fransa'daki çalışmaları sırasında diğer ülkelerdeki konservasyon uzmanları ile irtibata geçtiği görülmektedir. İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından İngiliz Kültür Heyeti Başkanlığı'na gönderilen Mart 1952 tarihli bir mektupta[32] Hadi Tamer'in British Museum Laboratuvarı Şefi M. Plenderleith'ı[33] ziyaret etmek istediği ifade

Fotoğraf 2. Hadi Tamer (Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu) Arşiv Belge No: HTA_KIS_D01_phg_01

30 İAMA, Evrak numarası yok= 1951-10-11.
31 İAMA, E. 1268/45394 (?) = 1951-10-20.
32 İAMA, E. 441/46141 = 1952-03-21.
33 H. Plenderleith 1924-1959 yılları arasında British Museum'da çalışmış ve sonra ICCROM'un direktörlüğünü yapmıştır. Hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Andrew Oddy, "Harold Plenderleith and The Conservation of Antiquities and Works of Art." *Desde El Archivo* 2-4 (2011): 56-62.

edilmekte, bu seyahati sırasında kendisine Paris'teki İngiliz Konsolosluğu tarafından kolaylık gösterilmesi ve Harold Plenderleith'a Hadi Tamer ile ilgili bilgi verilmesi talep edilmektedir. Ekim 1952 tarihinde Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü'nden İstanbul Arkeoloji Müzeleri müdürlüğüne gelen bir yazıda[34] Hadi Tamer'in Fransa'dan döndüğü bildirilmekte ve kendisinden Fransa'da yaptığı çalışmalara ilişkin bir rapor istenmektedir. Bu yazışmalardan Hadi Tamer'in 1952 yılında Ocak ayından Ekim ayına kadar Fransa'da kaldığı, bir yılı doldurmadan Türkiye'ye döndüğü anlaşılmaktadır.

Fransa'da ve hatta bu vesileyle Avrupa'da ziyaret ettiği pek çok kentteki çalışmalarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. Kendisinin kaleme aldığı "Garp Müzelerinden İntibalar" isimli bir konferans metninde[35] Tamer, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Avrupa'ya gönderildiğinde "bu müddet zarfında 12 memlekette, 42 şehir, 141 müze, 16 kütüphane, 37 laboratuvar gezdim ve buralarda çalışmalarda bulundum." ifadelerini kullanarak bu süreyi ne kadar verimli geçirdiğini belirtmektedir. "Şimal Müzelerine Dair" başlıklı bir konferansında[36] da Kuzey Avrupa ülkelerinde yaptığı çalışmaları aktarmaktadır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre Tamer bu gezisinde bazı müze ve laboratuvarlarda sadece ziyaretçi olarak bulunmuş, bazı laboratuvarlarda ise çeşitli çalışmalara katılarak sertifikalar almıştır. Dönemin önemli konservasyon uzmanları ile tanıştığı ve bilgi alışverişinde bulunduğu da arşivlerden öğrenilmektedir.

Hadi Tamer Kimyahane'de çalışırken ICOM'da[37] önemli görevler yürütmüş, dönemin Fenni Laboratuvarlar Komitesi'ne üye olarak seçilmiştir. Bu bağlamda çeşitli uluslararası toplantılarda Türkiye'yi temsil etmiştir.

Hadi Tamer konservasyon bilimine, çeşitli dillerden mesleki metinlerin tercümelerini yaparak da katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda yaptığı çevirilerden birisi 1957 yılında ICOM'un Hollanda'daki toplantısında Delft Teknik Üniversitesi, Mekanik Teknoloji Bölümü Mensucat Enstitüsü tarafından verilen "Eski Kumaşların Korunması" isimli konferansın metnidir.[38]

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kimya Mühendisleri Odası'nın İstişare Kurulu'ndaki görevi sebebiyle Ankara'daki toplantılara katıldığı[39] ve Paris'te Beynelmilel Sırfi ve Tatbiki Kimya Birliği (International Union of Pure and Applied Chemistry) toplantısına Türkiye'yi temsilen davet edildiği[40] de arşiv belgelerinden öğrenilmektedir.

34 İAMA, E. 403/81-3047= 1952-10-15.
35 KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_05 = 1952-10-27.
36 KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_06 = 1953-11-03.
37 İAMA, Evrak numarası yok=1955-11-06.
38 İAMA, E. 5303/343= 1959-05-26.
39 İAMA, E. 261-1-01946= 1966-04-20.
40 İAMA, E. 261-1-03030= 1965-06-12.

Hadi Tamer'in mesleki olarak bir diğer önemli katkısı yaptığı çalışmalara yönelik makaleler yazmış olmasıdır. Başta *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* olmak üzere çeşitli yayınlarda makaleleri yer almaktadır. Yıllıklardaki makaleleri şunlardır:

- "Suhunet (sıcaklık) Değişikliklerinin Müze Eserlerine Tesirleri Hakkında Bazı Müşahedeler," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.5 (1952): 83-84.
- "Müze Eserlerini Koruma Metodlarına Dair," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.6 (1953): 51-53.
- "Laboratuvarımızın İlmi Çalışmalarına Dair Kısa Birkaç Not," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.7 (1956): 43-45.
- "Ahşap Mevzuunda Birkaç Deneme," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.8 (1958): 47-49.
- "Seramik Mevzuundaki Araştırmalara Dair," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.9 (1960): 42-44.
- "Laboratuvar Çalışmalarımızdan Birkaç Örnek," *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı* No.10 (1962): 85-87.

Bunlar dışında *Kütüphaneciler Derneği Bülteni* ile *Kimya ve Sanayi*'de basılmış birçok makalesi de bulunmaktadır[41].

Uluslararası alanda aldığı görevlerle, Kimyahane'deki bilimsel çalışmalarıyla, yabancı dillerden yaptığı mesleki çevirileriyle ve kendi çalışmalarını bilimsel bir yaklaşımla yayımlamasıyla Hadi Tamer, Türkiye'de restorasyon-konservasyon alanına önemli katkılar sağlamış ve çalıştığı dönemdeki yaklaşımları incelemesi için araştırmacılara önemli kaynaklar bırakmıştır.

Değerlendirme

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin zengin tarihinde müzecilik ve arkeolojiyle ilgili bilgilerin yanında restorasyon-konservasyon çalışmalarıyla ilgili birçok bilgi de bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren takip edilebilen restorasyon çalışmalarında, erken Cumhuriyet döneminde kazanılan hızla birlikte Avrupa'daki gelişmeleri takip ederek bilimsellik yolunda önemli adımlar atıldığı görülmektedir.

Döneminin güncel yöntemlerini yakalamış olarak bilimsel konservasyon çalışmalarının ilk örneklerinin görüldüğü Kimyahane'deki uygulamalar, sadece pratik bazda değil benimsenen sistematik anlayış ve çalıştırılan uzmanlarla birlikte ele alınması gereken bir hazinedir. 21. yüzyıl Türkiye'sinde halen restorasyon-konservasyon alanında yeterli uzmanlaşma

41 Hadi Tamer, "Ahşap Kurtları", *Kütüphaneciler Derneği Bülteni, 3* (1954): S.163-170.
Hadi Tamer, "Sararmış Kitapların ve Vesikaların Temizlenmesi", *Kütüphaneciler Derneği Bülteni,* 4 (1955): S.95-106.
Hadi Tamer, "Seramik Sanayiindeki Kalite Tayin Metodlarından Bazıları", *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1959).
Hadi Tamer, "Eski Türk Çinilerinin Terkip ve Tekniğine Dair Tahlil, Müşahede ve Mukayeseler", *Kimya ve Sanayi Dergisi* (1960).
Hadi Tamer, "Kütahya Çiniciliğini Kalkındırma Konusunda Bir İnceleme", *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1960).
Hadi Tamer, "Türk Mürekkeplerinin İmalat Tekniği Yönünden İncelenmesi", *Kimya ve Sanayi Dergisi*, (1967).

sağlanamamış ve uzmanlaşmanın önemi yeteri kadar kavranamamışken Kimyahane'de 1930'lardan itibaren kısıtlı imkânlarla da olsa uzmanlaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Şeflik sistemi olarak nitelendirilebilecek bu sistemde tecrübe ve eğitim düzeyleri göz önünde bulundurularak uzmanlar için bir sorumluluk piramidi oluşturulduğu ve ikinci sınıf ya da üçüncü sınıf mütehassıs olarak belirlenen uzmanların sorumlulukları ve görev tanımlarının bu derecelere göre belirlendiği tahmin edilmektedir. [42]

Ayrıca çalışma sisteminde, tarihi eserlerin kaderi sadece bir uzmana bırakılmamış, kurulan heyetler aracılığıyla uygulama yöntemleri belirlenmeye çalışılmış ve eserin teslim edilmesinden önce bu heyetlerin onayı alınmıştır. Günümüzde, Kimyahane'nin halefi konumundaki restorasyon-konservasyon laboratuvarlarında böylesi heyetlerin, benzeri bir şekilde işleyen ve malzemeye yönelik uzmanlardan oluşan etik kurulların kurulması uzun yıllardır düşünülmektedir. Ancak bu sisteme geçilebilmesi için mevcut yönetmeliklerde ve görev tanımlarında birtakım değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu uygulama günümüzde hayata geçirilmesi gereken elzem konulardan biridir.

Kimyahane'de görev yapan uzmanların çalışmalarını yayımlamaları veya yayımlama şansları olmasa bile yazılı olarak miras bırakmış olmaları da konservasyon bilimi için çok önemli bir katkıdır. Bu yayınlar sayesinde Türkiye'de konservasyonun gelişimi takip edilebilmekte ve geçmişe yönelik teknikler gün yüzüne çıkartılabilmektedir. Konservatörlerin büyük bir dikkatle korumaya çalıştıkları kültür varlıkları gibi bu yayınlara da gelecek nesillere aktarılacak ve geçmişe yönelik bilgiler taşıyacak değerler gözüyle bakılmalıdır. Günümüzde eserlere yönelik yazılan raporlar sadece arşivlerde gizli kalmakta, araştırmacılara ya da ilgililere kısıtlı olarak ulaşabilmektedir. Oysaki çeşitli platformlarda yapılan yayınlar çok daha geniş yelpazede araştırmacıya ulaşabilecektir.

Son olarak gerek bu makalede bahsi geçen uzmanların, gerek Kimyahane'de görev almış diğer pek çok çalışanın yurtdışındaki etkinlikleri, eğitimleri, toplantıları yakından takip ettikleri ve koruma alanında önemli uluslararası kuruluşlarda aktif görevler aldıkları bilinmektedir. Kimyahane'deki çalışma sisteminden anlaşıldığına göre hem Avrupa'daki yayınlar takip edilmiş hem de uygulama ve analizlerle yeni yöntemler denenmiştir.

Kimyahane'nin kuruluş motivasyonu, yapılandırılma süreci ve çatısı altında çalışmış uzmanların niteliklerine bakıldığında kültür varlıklarının konservasyon ve restorasyonunun geleceğine yönelik öngörülü ve perspektifi geniş bir yaklaşımın hâkim olduğunu söylemek mümkündür. Konservasyon-restorasyon alanında faaliyet gösteren bütün kişi ve kurumların,

42 Uzmanların derecelendirilme sistemi günümüzde E.C.C.O.'nun (European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations) oluşturduğu, konservatör-restoratörleri eğitim durumlarına göre derecelendiren ve buna göre sorumluluklarını belirleyen sistemi anımsatmaktadır. Ayrıntılar için bkz. Competences for Access to the Conservation-Restoration Profession 2011, erişim 8 Nisan 2020, http://www.ecco-eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf

bu mesleki alanın Türkiye'deki tarihine bir göz atarak ilham almalarını sağlamak, bu makalenin önemli temennilerinden birini oluşturmaktadır.

Teşekkür: Araştırmamda bana yardımcı olan başta İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü Sayın Rahmi Asal olmak üzere İstanbul Arkeoloji Müzeleri çalışanlarına, arşivlerini kullanmama izin veren Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi'nden Sayın Mustafa Ergül'e ve Geç Antik Çağ ve Bizans Araştırmaları Merkezi'nden (GABAM) Sayın Barış Altan'a, Saygıdeğer babası Hadi Tamer ile ilgili arşivi kullanmama izin veren Sayın Prof. Dr. Ayşe Nur Ökten'e, Saygıdeğer dedesi Nurettin Akbulut ile ilgili bilgileri benimle paylaşan Sayın Mehmet Duru'ya içtenlikle teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA / BIBLIOGRAPHY

Arşiv Kaynakları / Archival Sources

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Arşivi (İAMA), İstanbul

İAMA E. 16393/1453=24.12.1932

İAMA E. 19778/1828=15.12.1934

İAMA E. 19984=29.01.1935

İAMA E. 20091/231=24.02.1935

İAMA E. 19984=29.1.1935

İAMA E. 85/59 =18.03.1959

İAMA Evrak numarası yok= 11.10.1951

İAMA E. 1268/45394 (?) =20.10.1951

İAMA E. 441/46141 =21.03.1952

İAMA E. 403/81-3047=15.10.1952

İAMA Evrak numarası yok=11.06.1955

İAMA E. 5303/343=26.05.1959

İAMA E. 261-1-01946=20.04.1966

İAMA E. 261-1-03030=12.06.1965

Boğaziçi Üniversitesi, Aziz Ogan Koleksiyonu, İstanbul (BOUN)

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0101602=3.9.1938

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0102001=1941

BOUN Aziz Ogan Koleksiyonu E. OGNIST0105210= 06.09.1941

Koç Üniversitesi, Suna Kıraç Kütüphanesi, Hadi Tamer Belgeleri Koleksiyonu, İstanbul

KOÇ-HTK, E. HTA_KIS_D02_doc_12

KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_05 = 1952-10-27

KOÇ-HTK, E. HTA_YAZ_D02_doc_06 = 1953-11-03

KOÇ-HTK, E. HTA_KIS_D01_phg_01

Vildan Yarlıgaş Arşivi- Nurettin Akbulut'un kendi notları

Basılı Kaynaklar / Printed Sources

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziya (Akbulut). *Güneş Saatleri Yapım Kılavuzu.* Biryıl Yayınları, 2010.

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziya (Akbulut). *Rubu Tahtası Kullanım Kılavuzu.* İstanbul: Biryıl Yayınları, 2010.

Bir A., Kaçar M., Acar Ş., Ahmed Ziyâ bin Rızâ. *Rubu Tahtası Yapım Kılavuzu.* İstanbul: Ofset Yapımevi Yayınları, 2014.

Cephanecigil, Gül. "Teaching the 'Science of Antiquities' in the Late Ottoman Turkey: Eckhard Unger and 'İlm-i Asar-ı atika Medhali' (Introduction to the Science of Antiquities)." *ITU AZ* 13-2 (2016): 175-184.

Eldem, Sedad Hakkı ve Akozan, Feridun. *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

Gilberg, Mark. "Friedrich Rathgen: The Father of Modern Archaeological Conservation." *Journal of the American Institute for Conservation* 26-2 (1987): 105-120.

Madran, Emre. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler: 1800-1950*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2002.

Necipoğlu, Gülru *15. ve 16.* Yüzyılda *Topkapı Sarayı Mimari, Tören ve İktidar.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1991.

Oddy, Andrew. "Harold Plenderleith and The Conservation of Antiquities and Works of Art." *Desde El Archivo* 2-4 (2011): 56-62.

Riederer, Josef. "Friedrich Rathgen (1862-1941)" *Berliner Beiträge zur Archäometrie* 1 (1976):3-12.

İstanbul Müzeleri Yıllığı, No.2, İstanbul: İstanbul Müzeleri Neşriyatı, Devlet Basımevi, 1937.

Elektronik Kaynaklar / Electronic Sources

Eyice, Semavi. "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Eski Müdürü Aziz Ogan (1888-1956)." *Türk Yurdu*, Erişim 25 Mart 2020. http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/43215/001641565010.pdf?seque%20%20%20nce=1&isAllowed=y

Yarlıgaş, Vildan. "Kimyahane'den Merkez Laboratuvar'a Türkiye'nin İlk Koruma Laboratuvarının Tarihçesi Üzerine Bir İnceleme." 24. Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016. Erişim 2 Mayıs 2020. http://www.kulturvarliklari.gov.tr/Eklenti/44896,24-muze- calismalari-ve-kurtarma-kazilari-sempozyumu.pdf?0

Yıldırım, Recep. "Atatürk'ten Günümüze Eskiçağ Tarihi ve Arkeoloji Çalışmaları." *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2, 6-7 (1996-1997): 33-47, Erişim 5 Nisan 2020, https://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/dergisayi6-7/cilt2_sayi6- 7_recep_yildirim.pdf

E.C.C.O. (European Confederation of Conservator-Restorers' Organisations) "Competences for Access to the Conservation-Restoration Profession 2011". Erişim 8 Nisan 2020

http://www.ecco.eu.org/fileadmin/assets/documents/publications/ECCO_Competences_EN.pdf

Tezler, Dissertations

Uzun Aydın, Derya. **"**Sanayi-i Nefise Mektebi'nin Türk Heykel Sanatındaki Yeri ve İlk Heykeltraşlar." Doktora tezi. Ege Üniversitesi, 2013.

Yarlıgaş, Vildan. "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Bünyesinde Kurulan Kimyahane'nin Tarihçesi, Konservasyon Faaliyetleri ve Alman Kurumlarıyla Geliştirdiği İş Birliği." Doktora Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2020.